UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2010 Tereza Mádlová

Návraty válečných uprchlíků a vnitřně přesídlených osob do Bosny a Hercegoviny (1995 - 2002)

Autor práce: Tereza Mádlová

Vedoucí práce: PhDr. Kateřina Králová, PhD.

Oponent práce: PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Datum obhajoby: 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Mádlová, T., Návraty válečných uprchlíků a vnitřně přesídlených osob do Bosny a Hercegoviny (1995-2002). Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociální věd, Institut mezinárodních studií, 2010. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Kateřina Králová, PhD.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na období poválečné Bosny a Hercegoviny, tématicky na bosenské uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby, které se po ukončení občanské války začaly vracet do původních domovů a především mimo ně. Skupina přesídlených měla sehrát vzhledem k jejich celkovému počtu - přes dva miliony - klíčovou roli v mírovém procesu a budování mezietnického dialogu. Pochopitelně vzbudila zájem mezinárodního společenství, které návraty a reintegraci finančně i materiálně podpořily. Přesto se Bosna a Hercegovina etnicky separovala a její předválečný multukulturní charakter se z velké části vytratil. Dodnes se uchoval pouze v některých oblastech díky minoritním návratům, jejichž intenzita narostla až po roce 1999.

Klíčová slova

Bosna a Hercegovina, poválečné období, uprchlík, vnitřně přesídlená osoba

Summary

This thesis focuses on the post-war Bosnia and Herzegovina and thematically on Bosnian refugees and internally displaced persons after the civil war when they started to return to their original homes and especially beyond. Displaced group was playing in relation to their total number - more than two million - a key role in the peace process and building interethnic dialogue. Naturally aroused the interest of the international community that decided to support financially and materially the returns and following reintegration. Still, Bosnia and Herzegovina is now etnically separated and its pre-war multicultural character is largely lost. Due to minority returns it have managed to restore in several areas.

Key words

Bosnia-Herzegovina, postwar period, refugees, internally displaces person

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repositáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 18.5. 2010 Tereza Mádlová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce PhDr. Kateřině Králové, PhD. za pomoc a cenné rady poskytované při tvorbě práce.

Obsah

ÚVOD **6**

1 BOSENSKÝ KONFLIKT A JEHO DOPAD NA MIGRACI **9**

1.1 NUCENÁ MIGRACE 9
1.2 BOSNA A HERCEGOVINA 1992-1995 10
1.3 UPRCHLÍCI A VNITŘNĚ PŘESÍDLENÉ OSOBY 10
1.4 MIGRAČNÍ VLNY A POSTKONFLIKTNÍ SITUACE 13

2 LEGISLATIVA A PROGRAMY OVLIVŇUJÍCÍ ŽIVOT BOSENSKÝCH NAVRÁTILCŮ **16**

2.1 7. PŘÍLOHA 17
2.2 AMNESTIE A VNITŘNÍ ZÁKONODÁRSTVÍ 18
2.3 REPATRIAČNÍ PROGRAMY 20
2.4 RESTITUCE NEMOVITOSTÍ JAKO MOTIVACE PRO PŘESÍDLENÉ 21

3 SOCIÁLNÍ, EKONOMICKÉ A BEZPEČNOSTNÍ PODMÍNKY NÁVRATU **24**

3.1 PŘEKÁŽKY SPOJENÉ S MAJORITNÍMI A MINORITNÍMI NÁVRATY 24
3.2 PODPORA MINORITNÍCH NÁVRATŮ 27
3.3 BEZPEČNOSTNÍ SITUACE 28
3.4 PRACOVNÍ PŘÍLEŽITOSTI A VZDĚLÁNÍ 29

4 MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE V PROCESU OBNOVY **32**

4.1 ORGANIZACE PARTICIPUJÍCÍ NA OBNOVĚ BEZPEČNOSTI 33
4.2 ORGANIZACE PARTICIPUJÍCÍ NA PROCESU DEMOKRATIZACE A DODRŽOVÁNÍ LIDSKÝCH PRÁV. 34
4.3 ORGANIZACE ASISTUJÍCÍ PŘESÍDLENÝM PŘI NÁVRATECH A REINTEGRACI - UNHCR 35
4.4 MEZINÁRODNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE 36

ZÁVĚR **39**

POUŽITÁ LITERATURA **42**

Úvod

Přes dva miliony bosenských občanů opustilo během let 1992 až 1995 své domovy. Kvůli vzájemnému vyhánění a páchanému násilí byli donuceni odejít do zahraničí nebo se uchýlit do bezpečných míst vně své vlasti. Tzv. etnické čistky narušily jinak multietnický charakter Bosny a Hercegoviny, v níž se mísily srbské pravoslavné, chorvatské katolické a bosňácké muslimské kulturní a náboženské vlivy. Tuto realitu navíc po válce posvětilo vytvoření dvou relativně autonomních entit - Republiky srbské a Federace Bosny a Hercegoviny, které od sebe jednotlivá etnika značně separovaly. Nová etnická hranice přesídleným de facto vymezila prostor, do něhož se měli začít vracet. Na druhou stranu však všichni účastníci konfliktu souhlasili se zněním sedmé přílohy Daytonské mírové dohody, která uprchlíkům a vnitřně přesídleným osobám deklarovala právo na původní domov. Obnovení předválečné multietnicity bylo tedy všestranně politicky podpořeno. Podařilo se ovšem skloubit tyto dvě protichůdné tendence, které naznačila mírová dohoda a jaký měly vliv na demografickém rozložení země?

Mezinárodní společenství tvrdí, že se v Bosně a Hercegovině podařilo dosáhnout pozitivních výsledků. Tento závěr opírá především o číslo 992 416 osob představujících uprchlíky a vnitřně přesídlené, kteří se znova usadili v bosenském prostoru od 1995 do 2004.[1] Cílem mé bakalářské práce je tedy ověřit, zda lze skutečně mluvit o úspěchu nebo jestli je toto kritérium zavádějící. Zmíněné číslo odpovídající téměř polovině ze všech přesídlených v sobě nezahrnuje totiž informaci o okolnostech, za kterých k návratům docházelo, a o podmínkách, do kterých se Bosňané vraceli. Svůj zájem proto dále směřuji k těmto navrátilcům a k poválečné realitě v zemi.

Předkládaná práce se teritoriálně zaměřuje na prostor Bosny a Hercegoviny, tématicky pak na problematiku návratů a reintegrace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob do něho. Text jsem podrobila na základě níže uvedených zdrojů empirické analýze. Výchozím bodem se pro tuto práci stala koncepce nucené migrace, o jejímž teoretickém rámci pojednává kniha *Forced migration and Global Politics* od Alexandera Bettse.[2] Téma je členěno do čtyř kapitol – Bosenský konflikt a jeho dopad na migraci, Legislativa a programy ovlivňující životy bosenských přesídlených, Sociální, ekonomické a bezpečnostní podmínky návratu a Mezinárodní organizace

[1] Walpurga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“, Refugee Survey Quarterly, č. 3, 2004,104.
[2] Alexander Betts, *Forced Migration and Global Politics*, Willey- Blackwell, Oxford, 2009.

v procesu obnovy. V první části práce nazvané Bosenský konflikt a nucená migrace je kladen důraz na události, které vedly k nucené migraci, a na vysvětlení pojmů uprchlíka a vnitřně přesídlené osoby. Časově tato kapitola spadá do období mezi lety 1992 až 1995. Dále, tedy v části Legislativa a programy ovlivňující životy bosenských přesídlených, se na základě prostudovaných materiálů věnuji několika dokumentům a projektům, které zásadně ovlivnily životy navrátilců. Například existence sedmé přílohy Daytonské mírové dohody nebo některých bosenských zákonů se přesídlených přímo dotýkaly a ukotvily jejich právní postavení ve státě. Stejně tak byly důležité programy na podporu jejich reintegrace, které vznikaly do velké míry pod záštitou mezinárodního společenství a měly přispívat ke vzájemnému smíření. Vliv při rozhodování o návratu do místa původního bydliště měl v první řadě stav socio-ekonomické a bezpečnostní situace, kterou se zabývám ve třetí kapitole Sociální, ekonomické a bezpečnostní podmínky návratu. Její součástí je i fenomén tzv. majoritních a minoritních návratů. Především na druhý zmíněný se vzhledem k jeho významu pro bosenský prostor zaměřuji podrobně. Nutno podotknout, že zapojení Evropy a mezinárodních institucí do obnovy a budování bosenského státu bylo opravdu značné, proto je součástí práce samostatná kapitola Mezinárodní organizace v procesu obnovy, která ji uzavírá. Výběr mezinárodních institucí se odvíjel od přínosu na rekonstrukci Bosny a Hercegoviny a faktické důležitosti. Velká většina z níže uvedených koresponduje se seznamem organizací, které byly v Bosně a Hercegovině pověřeny činností na základě Daytonské mírové smlouvy.

Data a statistiky o uprchlících a vnitřně přesídlených osobách jsem stejně jako většina odborníků publikujících o poválečné Bosně a Hercegovině získala na webových stránkách organizace *United Nations High Commissioner for Refugees* (UNHCR), které se na tuto skupinu specializuje a v regionu je dlouhodobě přítomná. Odborné články dostupné z elektronických databází tvořily nejzásadnější část zdrojů, z níž jsem načerpala detailní informace k jednotlivým kapitolám. Za zmínku stojí rozhodně práce *Walpurgy Englbrecht – Bosnia and Herzegovina, Croatia, Kosovo: Voluntary return in safety and dignity*?,[3] která posloužila k vytvoření tématického rámce celé práce nebo *Charlese Philpotta – Though the dog is dead, the pig must be killed: finishing with property restitution in Bosnia-Herzegovina s IDPs and refugees,* jehož text řeší restituce

[3] Walpurga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“, Refugee Survey Quarterly, č. 3, 2004.

nemovitostí a majetkové právo.[4] Zbylé články jsou podobného ražení a zabývají se konkrétními tématy spojenými s problematikou přesídlených a podmínkami pro ně.

Základní informace o politickém, kulturním a ekonomickém dění v balkánském regionu do poloviny 90.let, kdy zde došlo ke vzniku několika nezávislých státních celků, jsem načerpala z historiografické knihy *Dějiny jihoslovanský zemí*. Její jednotliví autoři jsou v českém prostředí považováni za odborníky na země bývalé Jugoslávie a tato obsažná příručka snad každého balkanisty patří k podstatným zdrojům pro získání všeobecného přehledu.[5] Vzhledem k užšímu zaměření práce jsem dále použila publikaci Ladislava Hladkého *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, mimo jiné jednoho z autorů předchozí knihy.[6] Z ní jsem využila kapitoly týkající se událostí spadajících do druhé poloviny 90.let. Autor se zde také krátce zmiňuje o problematice uprchlictví, která je předmětem mého bližšího zkoumání, a jejím významném vlivu na formování poválečné bosenské společnosti. Ostatní publikace byly psány výhradně v anglickém jazyce. První z nich *Peacebuilding and civil society in Bosnia – Herzegovina* editovaná *Martinou Fischer* podrobně zpracovává vývoj Bosny a Hercegoviny po podepsání mírové dohody.[7] Texty, na kterých se podílel kolektiv autorů, zahrnují jak sociální tématiku, tak politicko-ekonomický rámec, rozhovory s místními odborníky nebo analýzy vybraných projektů, kterými se snaží demonstrovat úspěchy, jichž bylo dosaženo, ale také poukázat na přetrvávající problémy a nedostatky, které musí být odstraněny nebo změněny.

[4] Charles Philpott, „Though the Dog is Dead, the Pig must be Killed: Finishing with Property Restitution to Bosnia-Herzegovina's IDPs and Refugees“, Journal of Refugee Studies, č. 1, 2005.
[5] Miroslav Šesták, Miroslav Tejchman a spol., *Dějiny jihoslovanských zemí* (Lidové noviny Praha, 1998).
[6] Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (Masarykova univerzita Brno, 2005).
[7] Martina Fischer, *Peacebuilding and civil society in Bosnia – Herzegovina* (Lit verlag Berlín, 2007).

1 Bosenský konflikt a jeho dopad na migraci

Podepsání Daytonské mírové dohody neboli Všeobecné rámcové dohody o Bosně a Hercegovině ukončilo tří a půlletou občanskou válku, které padlo za oběť přibližně 250 000 civilistů a vojenských příslušníků a která svým rozsahem a mírou brutality donutila na 2,2 miliony osob opustit stávající domovy.[8] Pro jednotlivé nezávislé celky vzniklé v balkánském prostoru během první poloviny 90.let, znamenal konec bosenského konfliktu začátek samostatného politického, sociálního a ekonomického rozvoje, který byl doposud silně ovlivňován válečným děním. Zásadní význam měl i pro početnou skupinu uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, kterým se otevřela možnost návratu do své rodné země a místa původního bydliště. Před jednotlivci, Republikou Bosna a Hercegovina a mezinárodním společenství stál nelehký úkol – naplnit podmínky mírové smlouvy a vytvořit nový stát na demokratických principech.

1.1 Nucená migrace

Důvody k migraci jedince nebo skupin mezi jednotlivými oblastmi jsou nejčastěji ekonomického, sociálního a politického charakteru. Ve velké většině případů k ní dochází dobrovolně, tedy na základě svobodného rozhodnutí. V souvislosti s mým tématem mě ale zajímá přemístění na nedobrovolné bázi, které je častěji spojeno s konfliktem a pronásledováním v zemi původu, méně pak s enviromentální katastrofou nebo rozvojovou politikou státu.

Miliony lidí byli a stále jsou kvůli nehostinné situaci uvnitř země, často z důvodu jejich etnického původu, náboženského vyznání, politického přesvědčení nebo příslušnosti k sociální skupině, nuceni opouštět své domovy a hledat bezpečnější místo, kam by se uchýlili. Na základě dvou kritérií - jestli překročili při hledání útočiště hranici nebo ne, tyto osoby dělíme na tzv. vnitřně přesídlené osoby a uprchlíky. Násilně přesídlení narozdíl například od ekonomického migranta, který se rozhodl nezávisle změnit pobyt a zajistit si lepší život, musí odejít, aby si zachránili vlastní život.[9]

V případě Bosny a Hercegoviny, v níž došlo k občanské válce, byli obyvatelé na základě jejich etnického původu z jejich domů a celých oblastí vyháněni, cíleně vysídlováni a zabíjeni. Kvůli úsilí o homogenizaci regionu se zvedla početná uprchlická

[8] Srdjan Prtina, „Uprchlická otázka v Bosně a Hercegovině“, Central European Political Studies Review, č.2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=278.
[9] Základní informace dostupné na http://www.forcedmigration.org/whatisfm.htm., Alexander Betts, *Forced Migration and Global Politics*, Willey- Blackwell, Oxford, 2009.

vlna směřující do zahraničí a migrantů hledajících bezpečí vně země. Na začátku 90. let se tak na evropském kontinentě odehrály události, které významně ovlivnily životy bosenských, chorvatských a srbských obyvatel na Balkáně.

1.2 Bosna a Hercegovina 1992-1995

Mezi bosenskými Srby, Chorvaty a Muslimy, kteří po několik staletí společně obývali území Bosny a Hercegoviny vypukl občanský konflikt, ve kterém se všechny tři skupiny mezi sebou opakovaně dopouštěly násilí na civilním obyvatelstvu, zřizovaly internační tábory, ve kterých byly cíleně znásilňovány ženy, zadržováni a mučeni rukojmí a používaly fyzického i psychického vydírání a útoků k eliminaci opačného etnika.[10] Válka se přímo dotkla většiny místního obyvatelstva bez ohledu na věk, pohlaví nebo společenské postavení.

V bosenském konfliktu se přímo angažovaly i dvě bývalé jugoslávské republiky – dnešní Chorvatsko a Srbsko, které zde hájily územní zájmy a zasílaly finanční i materiální pomoc spřízněnému etniku. Podíl na ozbrojených střetech a roli při vzájemném vyhlazování sehrála i účast polovojenských jednotek. Charakter války, ve kterém se pokoušely všechny zúčastněné strany eliminovat opačné etnikum, vedl po uzavření míru k opětovnému napětí a agresi mezi lidmi. Tato atmosféra přesídlené utvrzovala v rozhodnutí odcházet do tzv. majoritních oblastí, tzn. tam kde měli většinu.[11]

Bosenská společnost během let 1992 až 1995 prodělala postupný přerod od relativně tolerantní multietnické společnosti, jejíž příslušníci, vedle sebe bez větších problémů koexistovali, pomáhali si a navazovali přátelské kontakty, k vzájemné separaci a přetrvávajícímu antagonismu bez ohledu na svůj etnický původ.[12] Tyto nové poměry se odrazily ve všeobecném nesouhlasu s realizací minoritních návratů, které by narušily homogenitu oblasti a odmítnutí projektu za návrat k předválečné multietnicitě území, které preferovalo mezinárodní společenství.

1.3 Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby

Etnické násilí donutilo odejít do zahraničí a přemístit se v rámci země více než polovinu předválečného počtu obyvatel Bosny a Hercegoviny. Tím se de facto stali

---

[10] Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (Masarykova univerzita Brno, 2005) 270-281.
[11] Ondřej Žíla, „Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90.letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady“, (Diplomová práce, Praha 2007), 94-99.
[12] Pro tento jev, který popisuje dobré mezisousedské vztahy, které byly výrazným rysem pro předválečnou společnost, se dodnes používá speciální označení - komšiluk.

běženci, protože své domovy opustili nedobrovolně, často i všechen majetek a odešli do míst, kde předpokládali, že jim nebude hrozit podobné nebezpečí.[13] Během dobývání nového území byly města i vesnice takzvaně čištěny od nepřítele, ničeny náboženské budovy a veškeré hmotné předměty a objekty, které připomínaly přítomnost jiného etnika. Projevila se zde snaha různými prostředky zabránit možnému návratu utečenců a místo etnicky homogenizovat.[14]

Nejvýraznější skupinu migrantů tvořila muslimská komunita, která směřovala do prostoru mimo Jugoslávii. Narozdíl od bosenských Chorvatů a bosenských Srbů totiž nemohli odcházet do etnicky spřízněných republik. Bosenští uprchlíci se často uchylovali i mimo evropský kontinent, a to do USA, Kanady a Austrálie, kde se jich určitá část usadila natrvalo.[15] Jejich celkový počet přesáhl jeden milion a logicky upoutal pozornost mezinárodního společenství.

Prchajícím bosenským obyvatelům, pokud zamířili do signatářských zemí Úmluvy z roku 1951 a rozšiřujícího Protokol z 1967, které jsou dodnes považovány za základní pilíř uprchlického práva, byla zajištěna ochrana a garantován přístup k základním lidským právům.[16] Uprchlíci se nemuseli obávat nuceného navrácení do vlasti - a to vzhledem k platnému mezinárodnímu závazku o dodržování principu *non-refoulement*, který státu takový krok zakazuje, dokud trvá nebezpečí pronásledování.[17]

Mimo garanci základních ustanovení týkajících se práv a postavení uprchlíka se vládní, mezivládní a jednotlivé národní neziskové organizace podílely na pomoci a zajišťovaly prostory na ubytování, stravu, ošacení, lékařskou péči a potřebné informace o pobytu a procedurách, kterými museli projít. Podpora uprchlíka v momentě, kdy se seznamuje se svou novou identitou často doprovázenou psychickými, fyzickými i existenčními potížemi, je důležitá pro jeho další integraci nebo i návrat do postkonfliktního regionu.[18]

Náhlá vlna bosenských uprchlíků ochromila evropské státy, především nově vzniklé státy v balkánském regionu a německy mluvící země, které na ni reagovaly

---

[13] Údaje o počtu jsou známé díky předválečnému sčítání z roku 1991 - 4 355 milionu.
[14] Dahlman and Tuathail, „Broken Bosnia: The localized Geopolitics of Displacement and Return in Two Bosnian Places“, Annals of the Association of American Geographers, č.3, 2005, 647-649.
[15] Dohromady přibližně 55 tisíc, Miloš Fňukal, Michal Šrubař, „Nucené migrace vyvolané rozpadem Jugoslávie a jejich dopad na migrační politiku vybraných evropských zemí“, Slavonic Historical Studies, č.33, 119-171.
[16] Znění Úmluvy a Protokolu dostupné na http://www.unhcr.cz/dokumenty/umluva-postaveni-uprchliku.pdf, http://www.unhcr.cz/dokumenty/protokol.pdf.
[17] Základní informace dostupné na www.uhcr.ba.
[18] Pavel Roubal, „Krizová intervence v uprchlických táborech“,(Diplomová práce, Praha 2000).

vyhlášením tzv. dočasné ochrany, což je zvláštní statut, který mohou získat běženci v období naléhavých krizí jako se stalo v případě Bosny a Hercegoviny. Úřady za těchto okolností nemusí o každé osobě rozhodovat jednotlivě a udělení takového statutu proto přináší rychlou odpověď na vzniklý problém. Na druhé straně však tyto osoby nenabudou stejných práv jako uprchlíci a jejich osud se pak stává nejistým. Proto zde jako určitá forma záruky funguje opatření, dle kterého by měly státy přistupující k této strategii vypracovat a předložit konstruktivní plán. Ten by měl řešil budoucí začlenění uprchlíků ve stávající zemi nebo návrat do země původu, který byl preferovaný a rychle uskutečněný především v Německu.[19]

Skutečnost, že se především v Evropě v danou chvíli objevilo přes jeden milion osob hledajících azyl, volala po změnách v azylové a imigrační politice, kterou v 90.letech uplatňovaly země západní Evropy. Stávající restriktivní model, který je držel stranou od problémů spojených s uprchlíky, nemohl nadále obstát. Nově se tedy státy v součinnosti s mezinárodními organizacemi zavázaly předcházet podobným konfliktům pomocí dílčích opatření a své úsilí směřovat k vytváření trvalých řešení, v tomto případě se soustředit na program repatriací. Dobrovolné návraty byly v rámci poválečné Bosny a Hercegoviny realizovány hned několika evropskými státy a v souvislosti s Německem se o nich vedly četné debaty. I přes garance mezinárodních úmluv však zůstává hlavní silou stát, který ochranu uprchlíka uskutečňuje skrze svou vlastní azylovou politiku a od níž se pak odvíjí jeho další osud. Moment přechodu k novému imigračnímu a azylovému konceptu ovlivnil další vývoj uprchlické otázky na mezinárodní i národní úrovni.[20]

Bosenští uprchlíci byli díky tomuto konceptu vybízeni k návratům. Na podporu jejich reintegrace vznikalo množství projektů a bylo vynaloženo značné úsilí a finanční prostředky, protože byla pokládána za důležitou součást budování míru a etnického smíření v Bosně a Hercegovině. Z původního čísla 1,2 milionu se do roku 2002 vrátilo přibližně 425 tisíc bosenských uprchlíků, což lze vzhledem k jejich vysokému počtu považovat za úspěch.[21] Tvrzení se však opírá o čísla, za kterými se skrývá několikaletý proces, kterým se budu podrobněji zabývat v následujících kapitolách.

---

[19] Simon Bagshaw, „Benchmarks or Deutschmarks? Determining the Criteria for the Repatriation of refugees to Bosnia and Herzegovina“,105.
[20] Gil Loescher, Alexander Betts and James Milner, The United Nations High Commissioner for Refugees, Routledge, 2008, 50-59.
[21] Walpurga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“, 103.

Druhou, ještě o něco početnější skupinu běženců, tvořily vnitřně přesídlené osoby. I přesto, že jejich důvody k odchodu z místa bydliště nebyly odlišné od důvodů, jaké měli uprchlíci, spadaly do kompetencí a pod zákonodárství tehdejšího státu, vzhledem k faktu, že nepřekročily hranici. Z tohoto důvodu jim nemohlo mezinárodní společenství poskytovat plnou ochranu a přiměřenou humanitární pomoc. V takových situacích pomáhají pouze organizace požívající princip nestrannosti například Červený kříž, při zásahu jiných by hrozilo narušení suverenity státu. Bosenský konflikt upozornil na zvyšující se počet vnitřně přesídlených osob na celém světě. Právě kvůli tomuto trendu, se o jejich postavení vedou diskuze a usiluje se o změnu, která by jim přinesla lepší postavení především v rámci mezinárodních úmluv a dohod.[22]

Bosenští vnitřně přesídlení odcházeli do oblastí se sníženým rizikem ohrožení života, což v praxi znamenalo území pod kontrolou vlastního etnika a s jeho dominantním postavením. Často se zde obydlovali opuštěné domy zdejšího minoritního etnika, což se po válce stalo předmětem diskuzí týkajících se náhrady a restitucí nemovitostí.[23] Během let 1992 až 1995 došlo k výměně především srbského a muslimského obyvatelstva v rámci dnešní Federace Bosny a Hercegoviny a Republiky srbské tzn. že bosenští Srbové z Federace mířili do Republiky srbské a Bosňáci naopak z Republiky srbské do Federace.[24]

1.4 Migrační vlny a postkonfliktní situace

Vzájemné vyhánění, strach z teroru a čistky zapříčinily a odstartovaly mohutné migrační toky obyvatel. Dnes je těžké určit jejich přesné počty a mapovat jejich pohyb, protože zde docházelo k více přesunům, které se odvíjely od postupu fronty nebo individuální situace. Všeobecně lze charakterizovat několik rozsáhlých migračních vln, které přispěly k „vyčištění“ regionů od nechtěného etnika a vytvořily základ pro budoucí dělení země.[25]

Na počátku války se projevila vojenská převaha srbského vojska, které postupně dobývalo území, jak na východě, tak na západě země. Muslimové, ale i Chorvaté, Romové a odporující Srbové se před nimi stahovali z měst i vesnic například Prijedor,

[22] Informace dostupné na www.unhcr.org.
[23] Charles Philpott, „From the Right to Return to the Return of Rights: Completing Post-War Property Restitution in Bosnia and Herzegovina“, 30-31.
[24] Fňukal, Šrubař, „Nucené migrace vyvolané rozpadem Jugoslávie a jejich dopad na migrační politiku vybraných evropských zemí (1991-2006)“,Slavonic historical studies, č. 33, 2007.
[25] Údaje nelze přesně určit, protože neexistují relevantní data.

Sanski Most, Jajce nebo Zvornik, Foča a Višegrad.[26] Bez povšimnutí nelze ponechat ani tzv. bezpečné zóny, které se ocitly v sevření srbských jednotek, do nichž se uchýlilo několik desítek tisíc Bosňáků-Muslimů a kteří ve vysokém počtu při jejich dobývání v roce 1995 unikli.[27] Další významnou migrační vlnu s sebou přinesla také bosňácko-chorvatská ofenziva v roce 1995, během níž naopak docházelo ke zvýšeným přesunům bosenských Srbů z oblastí, které se měly stát součástí Federace Bosny a Hercegoviny (např. Ključ, Jajce nebo Bosanski Petrovac).[28] Poslední intenzivní migrace se uskutečnila po ukončení války v roce 1996, kdy došlo k tzv. odlivu mozků a lidí z řad mladé generace.

Smíšená Bosna a Hercegovina přestala existovat a země se po občanském konfliktu definitivně etnicky separovala. Nahradila ji de facto konfederace dvou národnostně sjednocených autonomních jednotek pod správou mezinárodního společenství. Tato teritoriální integrita regionů dodnes oslabuje bosenskou státní suverenitu, která brání procesu sjednocení. K tomuto dělení velkou měrou přispěla Daytonská mírová dohoda, která stanovila vytvoření Republiky Bosna a Hercegovina složené z Federace Bosny a Hercegoviny s výhradně muslimsko-chorvatským obyvatelstvem a Republikou srbskou obývanou především Srby.[29] Většina programů pokoušejících se navrátit situaci k předválečným poměrům se jen těžko realizovala a narážela a přinášela s sebou spoustu problémů.

Vnitřně přesídlené osoby a uprchlíci, kteří byli považováni za základní subjekt procesu reintegrace, se po naplnění vojenské části úmluvy, kterou mělo v kompetenci *Implementation force* (IFOR), pomalu začaly vracet do země. Tato skutečnost naznačovala, že stát společně s určenými orgány operoval alespoň dílčími nástroji, kterými byl pro tyto osoby schopen zajistit ochranu. Přesto ovšem někdejší uprchlíci v první fázi návratů, 1996 až 1998, volili tzv. majoritní oblasti, kde mělo jejich etnikum převahu. Minoritní návraty se staly okrajovou záležitostí, jejichž intenzitu se podařilo zvýšit a poměr vůči majoritní návratům vylepšit až postupem času. Na vnitřní situaci, ve

[26] Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (Masarykova univerzita Brno, 2005) 250-270.
[27] Přibližně 60 000 Goražde, 30 000 Žepa, 40 000 Srebrenica, viz. Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20.*století.
[28] Fňukal, Šrubař, Nucené migrace vyvolané rozpadem Jugoslávie a jejich dopad na migrační politiku vybraných evropských zemí, Slavonic historical studies n. 33, 2007.
[29] Informace dostupné na http://www.ohr.int.

které již existovala etnická separace, se už nepodařilo moc změnit a přání společenství o multietnicitě se tudíž nenaplnilo.[30]

Od primárního cíle demobilizace a odzbrojení, kterých se ujaly vojenské jednotky NATO, mohly pověřené organizace pokročit k plnění civilních úkolů, které měly postupně obnovit chod země a jejichž výčet obsahovala mírová dohoda.[31] Bosna se chystala projít transformací na všech úrovních - na politické od systému jedné strany k multipartismu, na ekonomické od centrálního plánování k tržnímu mechanismu a na sociální od konfliktu přes negativní mír k pozitivnímu míru. Narozdíl od zemí spadajících pod bývalý sovětský blok nezasáhl Balkán demokratizační proces probíhající na přelomu 90.let. Komunismus nahradily jednotlivé národní nacionalismy, které společnost přivedly k válce a zůstávají zde silně zakořeněny. To potvrzují výsledky voleb, ve kterých se dlouhodobě udržují stejné politické elity, které se na konfliktu podílely.

Zápas jednotlivých etnik o dominantní postavení v heterogenním a multikulturním prostředí se promítnul na dnešním etno-demografickém složení země, zanechal rozvrácenou ekonomiku a zdevastovanou infrastrukturu. Veškeré poválečné programy se soustředily na nastolení podmínek důstojných pro život bosenských občanů a pokládaly za svůj cíl alespoň z části oživit sociální prostředí, do kterého by se lidé vraceli. Bezpečnostní situaci se sice podařilo stabilizovat, ale obnovení důvěry k novým institucím se buduje jen stěží vzhledem k jejich těžkopádnému a nespravedlivému fungování. [32]

---

[30] Ondřej Žíla, „Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90.letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady“, (Diplomová práce, Praha 2007), 94-99.
[31] Daytonská mírová dohoda dostupná na www.ohr.int.
[32] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací, 76-78.*

2 Legislativa a programy ovlivňující život bosenských navrátilců

Za zcela zásadní dokument pro poválečné uspořádání a rekonstrukci Bosny a Hercegoviny lze považovat Daytonskou mírovou dohodu, na jejímž znění se představitelé válčících etnik po více než třech letech vyjednávání dokázali shodnout.[33] Ladislav Hladký se o jejím znění vyjadřuje v jednom ze svých odborných článků, kde tvrdí, že „nemohla být vzhledem k předchozímu vývoji bosenské války koncipována jinak než jako všestranný kompromis. Musela nutně ponechat zúčastněným stranám pocit, že sice nikdo nevyhrál, ale také neprohrál.“[34] Zástupci jednotlivých etnik se v ní zavázali respektovat suverenitu okolních států, dodržovat lidská práva, spolupracovat na implementaci mírové dohody a souhlasili s dohledem mezinárodních organizací a jejich přítomností v Bosně a Hercegovině.

Podepsání dohody odstartovalo sérii politických, ekonomických a sociálních reforem, které měly položit základy novému společenskému a právnímu řádu založenému na demokratických principech. Do velké míry také určilo, jakým směrem se bude země v průběhu několika následujících let ubírat a jeho obsah se stal, do doby, než se podařilo vytvořit základní funkční legislativu, de facto platným zákonem.

Jednotlivé přílohy dohody stanovily postup k dosažení vnitřní stability poválečné Bosny a Hercegoviny. Po realizaci cílů vojenské části dohody došlo k plnění civilních úkolů, ke kterým se řadilo například vytvoření Ústavy, příprava voleb nebo zajištění podmínek pro návraty a reintegraci uprchlíků a vnitřně přesídlených osob. Mezinárodním organizacím a institucím dohoda vymezovala pole působnosti a pověřila je dílčími úkoly v politické, ekonomické, sociální sféře. Hlavními aktéry se v tomto procesu stalo OSN, které do Bosny a Hercegoviny vyslalo speciální misi *United Nation Mission in BiH* (UNMiBH), individuálně působily i odborné agentury této organizace, které nespadaly pod zmíněnou misi - například *United Nation High Comission for Refugees* (UNHCR), UNESCO nebo UNICEF, dále NATO, OBSE a pro speciální účely vytvořené Komise a Úřad vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu.[35] Pomoc poskytovalo také množství mezinárodních neziskových nevládních, mezivládních a vládních organizací, jejichž úloha bude podrobněji zpracovaná ve zvláštní kapitole.[36]

---

[33] Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19 a 20.století*, (Brno: Masarykova Univerzita, 2005)280-290.
[34] Ladislav Hladký, „Daytonská mírová smlouva a její uvedení do života“, Central European Political Studies Review, č. 2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=275.
[35]Základní informace viz. http://www.ohr.int.
[36] Viz Mezinárodní organizace v procesu obnovy.

Vzájemnou spoluprací, ale i individuální činností orgánů zapojených do poválečné obnovy byl iniciován vznik dalších právně závazných dokumentů, které buď rozšiřovaly a doplňovaly znění Daytonské mírové dohody, nebo fungovaly samostatně a na jejich základě pak patřičné organizace zahájily podpůrné projekty. Pro účely této práce a při studiu daného tématu jsem se zaměřila na 7. přílohu Daytonské dohody, která upravovala podmínky pro návrat uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, pak tzv. Repatriační plány, které připravily a realizovaly konkrétní evropské státy hostící bosenské občany, projekt týkající se náhrad a restitucí nemovitostí a na funkčnost vnitřních zákonů zasahujících do životů uprchlíků a vnitřně přesídlených osob. Jejich význam se zde pokusím nastínit.

2.1 7. příloha

Otázku návratů bosenských uprchlíků a vnitřně přesídlených osob upravovala 7. příloha Daytonské mírové dohody. Těmto migrantům garantovala svobodný návrat do místa původního bydliště a proklamovala právo na navrácení nebo náhradu za majetek, o který byli od roku 1991 připraveni válkou. Zástupci etnik se také zaručili zajistit bezpečné podmínky pro reintegraci přesídlených. Na lokální i národní úrovni měly začít pověřené státní orgány přijímat opatření, která by odstranila diskriminační legislativu a administrativu, bránila v podněcování nenávisti vůči opačnému etniku, chránila menšinové a etnické skupiny a kterými by byla schopna potrestat osoby, jež se dopustily závažných trestných zločinů.[37] Vznikající problémy, které se týkaly dodržování dohody a realizace požadovaných podmínek, vycházely primárně právě z prostředí, které mělo tuto agendu naplňovat. I přes garance o zavedení potřebných mechanismů k vytvoření společensky přívětivého prostředí jak úřady, tak někteří tamější obyvatelé 7. přílohu nerespektovali a vědomě porušovali.[38]

Bosenské teritorium se homogenizovalo a atmosféra v obou nově vzniklých entitách, především v prvních poválečných letech, nebyla nakloněná návratům opačného etnika. Na jedince, kteří se odvážili vrátit do oblastí s jejich etnickou menšinou, čekalo zřídka vřelé přijetí. S různými projevy fyzické i psychické diskriminace na všech úrovních – při získávání zaměstnání, ve školách nebo u soudů - se setkala většina navrátilců a jejich jednotlivé případy jsou zdokumentovány

[37] Základní informace na http://www.ohr.int.
[38] Srdjan Prtina, „Uprchlická otázka Bosny a Hercegoviny“, Central European Political Studies Review, č. 2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=278.

mezinárodními organizacemi, které na vnitřní situaci dohlížely a analyzovaly ji.[39] Mnozí se kvůli nepříjemnostem a obstrukcím, které by příchod do místa původního bydliště doprovázely, raději stěhovali do tzv. majoritních oblastí, v nichž mělo jejich etnikum většinu.[40]

Mezinárodní společenství vědělo o problémech spojených s porušováním ustanovení Daytonské dohody, ovšem nedisponovalo účinnými prostředky, kterými by mohlo přímo zasáhnout. Veškerá výkonná moc ležela v rukách místních politiků.[41] Organizace působící v bosenském prostoru se snažily změnit jejich negativní přístup prostřednictvím nabízení výhod a benefitů, které obcím mohly pomoci v rozvoji regionu a také v získání popularity u běžných občanů.[42] Zpočátku se nedařilo cíl návratů do místa původního bydliště naplňovat. Až postupem času se postoj k dalšímu průběhu reintegrací ze strany společenství i místních obyvatel změnil a podařilo se zrealizovat projekty, ve kterých převažovaly minoritní návraty.

2.2 Amnestie a vnitřní zákonodárství

Přijetí zákona o amnestii bylo jedním ze základních předpokladů pro zahájení procesu návratů. Mužům - uprchlíkům a vnitřně přesídleným osobám - uděloval milost v případě, že se vyhnuli náboru, vojenské službě nebo dezertovali. Ostatní trestné činy, které svou definicí spadaly pod zločiny proti lidskosti, genocidu, závažné porušení Ženevských konvencí nebo válečného práva, prošetřoval speciálně vytvořený Mezinárodní trestní tribunál pro válečnou Jugoslávii v Haagu, před kterým stanuli například nejvyšší představitelé válečných republik a velitelé vojsk.[43]

V roce 1996 se tento zákon podařilo prosadit a přijmout v obou entitách. Ovšem v Republice srbské se amnestie nevztahovala na osoby, které během války odmítly nastoupit do výkonu služby nebo dezertovaly. De facto je tedy zákon označil za zrádce, kteří se spolupodíleli a svojí nepřítomností přispěli k porážce Srbů. Tato skutečnost ovlivnila rozhodnutí přesídlených, kteří se takového činu dopustili, aby se nevrátili.[44]

---

[39] Zprávy OBSE, UNHCR ad. dostupné na http://www.oscebih.org/oscebih_eng.asp, http://www.unhcr.ba.
[40] Sophie Albert, „The return of refugees to Bosnia and Herzegovina: Peacebuilding with people“, International Peacekeeping, č.3, 1997,13-14.
[41] Ondřej Žíla, „Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90.letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady“, 80.
[42] United States Institute of Peace, „Dayton implementation: The return of Refugees“, Special Report 26, 1997, 6.
[43] Warpulga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“,106-107.
[44] Ibid.,107.

V Republice srbské i Federaci Bosny a Hercegoviny vznikala nezávisle na sobě a v různém časovém rozmezí nová legislativa, jejíž navrhování a schvalování byly plně v kompetenci jednotlivých parlamentů.[45] Její porušování a nedodržování se stalo průvodním jevem budování nového právního řádu a vytváření dostatečné míry respektu vůči němu. K legislativnímu chaosu a nejistotě přispíval také fakt, že ve Federaci měly vysoké rozhodovací pravomoci kantony – územně správní celky.[46] Běžný občan se v praxi potýkal s množstvím administrativních a byrokratických problémů například cíleným zdržováním nebo nevstřícným a odmítavým jednáním.[47] Úřady, pokud chtěly znepříjemnit a zabránit jedinci v návratu, mohly použít prostředků, kterými se mu to podařilo. Souběžně s tím, docházelo k porušování lidských práv zakotvených v Ústavě. Tento negativní přístup vedl v roce 1997 k posílení pravomocí Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu, kterému bylo umožněno vstupovat do rozhodování o zákonech a odvolávat problematické jedince z funkcí.

V Bosně a Hercegovině především v prvních poválečných letech docházelo k fyzickým i verbálním incidentům proti opačnému etniku. Vzhledem k neochotě soudů, policie, žalobců a neadekvátnímu vyšetřování se po spáchání některého z přestupků nebo trestných činů ocitlo v podmínce nebo ve vězení jen minimum pachatelů. V souvislosti s neschopností státních činitelů dodržovat základní morální kodex a s vytvářením legálně a legitimně působících institucí se do procesu demokratizace zapojily mezinárodní organizace usilující o prošetření osob, které se dopustily zločinů a dohlížely na fungování a transparentní chování soudů.[48]

Svobodu volného pohybu ukotvila Daytonská mírová dohoda. Ovšem realita se lišila od představ uvedených v ní. Lidé odmítali navštěvovat místa, kde jim hrozilo nebezpečí, a proto zpočátku zůstávali mezi svým etnikem a v jim známém prostředí. Bosňáci a Chorvaté se vyhýbali cestám do Republiky srbské, naopak Srbové se příliš nehrnuli do Federace. Prvním světlým momentem se stal projekt s tzv. regionálními autobusy, které měly mezi oběma oblastmi obnovit vzájemný kontakt. Pohyb nicméně limitovalo i množství minových polí. Jejich počet se odhadoval na jeden až tři miliony a další nevybuchnutý arsenál. Během i na konci války je rozmísťovaly vojenské jednotky

[45] Wellner and Wolf, *International state-building after violent conflict: Bosnia ten years after Dayton*. (London: Routledge, 2008), 62-63.
[46] Ibid.,77-79.
[47] Warpulga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“, 112.
[48] Ibid.,105.

všech tří válčících stran, jejichž úmyslem bylo eliminovat a zabránit nepříteli v návratech. Dodnes je možné narazit na místa, která nebyla odminována.[49]

Nový právní řád měl nastolit pořádek a pomoci utvářet spravedlivé a demokraticky fungující společenské a soudní prostředí. Až mezinárodní tlak s postupem času pomohly respektování zákonů a uspokojitelné fungování státních orgánů.

2.3 Repatriační programy

Mezinárodní společenství považovalo návraty přesídlených za klíčový proces, na jehož základech měla být budována nová Bosna a Hercegovina. Význam je zdůrazněn i v samotné mírové dohodě.[50] Ve velice krátké době po ukončení konfliktu byl proto prezentován tzv. „repatriační plán“ UNHCR, na něm dále spolupracovalo se státy podílející se na obnově země. Jeho obsah se zaměřoval na všeobecnou strategii pro repatriace. Ta vycházela z nutnosti posunu ve věci dočasné ochrany, kterou požívala většina bosenských uprchlíků a naplnění minimálně tří podmínek – platnosti zákona o amnestii, naplnění vojenské úmluvy a zavedení mechanismů na ochranu lidských práv.[51] Tímto dokumentem všechny spolupracující strany stvrdily společný zájem na řešení otázky bosenských uprchlíků.

Určující význam měly také jednotlivé repatriační plány evropských i jiných zemí hostících tyto uprchlíky. Největší počet (320 tisíc) přijalo Německo, které svým přístupem k poválečné repatriaci vzbudilo od mezinárodního společenství vlnu kritiky. I přes přetrvávající hrozbu násilí a diskriminace, kterou potvrdilo terénní pozorování UNHRC, rozhodl Berlín v říjnu roku 1996, tzn. deset měsíců po podepsání mírové dohody, o ukončení dočasné ochrany. Ze země měly začít odcházet první skupiny bosenských uprchlíků.[52] V příslušném dokumentu se sice Německo přiklánělo k návratům dobrovolným, ale nevylučovalo ani použití donucovacích prostředků v případě, že jich bude potřeba a de facto souhlasilo s povinnou repatriací. Tímto přístupem se lišilo od zbytku evropských států, které podpořily návraty pouze na dobrovolné bázi. Německé počínání vedlo i k pochybnostem o dodržení principu „*non-refoulement*“, který zakazuje vracet uprchlíky do jejich vlasti v případě, že jim zde hrozí

[49] Ibid.,105-106.
[50] Znění Daytonské mírové dohody na www.ohr.int.
[51] Simon Bagshaw, „Benchmarks or Deutschmarks? Determining the Criteria for the Repatriation of refugees to Bosnia and Herzegovina“, International Journal of Refugee La, č.4, 1997, 572-573.
[52] Amnesty international, „Who is living in my house?“, 1997, 16, dostupné na www.amnesty.org.

perzekuce.[53] Z 320 tisíc uprchlíků se během šesti let, které mapuji, vrátilo přibližně 259 tisíc - tato skupina dodnes tvoří téměř polovinu všech navrátivších se do Bosny a Hercegoviny.[54]

Narozdíl od Německa státy mimo jugoslávský prostor (např. Rakousko, Švédsko a Dánsko) projevily směrem k bosenským uprchlíkům více solidarity a prostřednictvím prodlužování statutu dočasné ochrany např. dočasného povolení k pobytu, udělování jiných statutů např. uprchlíka nebo udělování trvalého pobytu je ochránily před potenciálním nebezpečím, které především v prvním roce po podepsání dohody a v dalších letech v některých regionech, fakticky hrozilo.[55] Poměrně výrazný počet bosenských uprchlíků po ukončení konfliktu zůstal v diaspoře v Evropě a mimo kontinent. Příkladem zemí, ve kterých se bosenští občané mezi lety 1996 a 2002 usazovali nejčastěji byly Dánsko, Švédsko, ale i USA a Austrálie, kde tvoří dodnes poměrně silnou komunitu.

Srbsko a Chorvatsko, do nichž mířili především etnicky spříznění jedinci, přijalo dohromady nejvyšší počet běženců z Bosny a Hercegoviny. V těchto zemích se však uprchlíkům nedostalo takové podpory a relativně vstřícného přístupu jako v jiných státech Evropy. Pasivní národní vlády zde nahradily ve svých funkcích mezinárodní humanitární organizace např. Mezinárodní výbor červeného kříže.[56] Chorvatsko postupně repatriovalo asi třetinu bosenských uprchlíků a ze Srbska, ve kterém se k roku 1996 dle statistik UNHCR ocitlo asi 250 tisíc přesídlených, se vrátilo přibližně 60 tisíc.[57] Zbylým lidem státy buď umožnily zůstat, nebo tyto osoby emigrovaly dál do třetích zemí.

2.4 Restituce nemovitostí jako motivace pro přesídlené

K vyhánění opačného etnika docházelo vždy při dobývání nebo převzetí moci nad novým územím. Tato metoda sloužila k vyčištění oblasti od nechtěných jedinců a vedla k posílení svého vlastního etnika. Statisíce domů, které zůstaly po odchodu těchto lidí opuštěné, využili běženci, anebo získaly osoby kompenzované a odměněné jako

[53] Simon Bagshaw, „Benchmarks or Deutschmarks? Determining the Criteria for the Repatriation of refugees to Bosnia and Herzegovina“, 102.
[54] Údaje převzaté z UNHCR Statistical Online Population Database, Duben 2010 http://apps.who.int/globalatlas.
[55] Amnesty international, „Who is living in my house?“, 1997, 17-19.
[56] Srdjan Prtina, „Uprchlická otázka Bosny a Hercegoviny“, Central European Political Studies Review, č. 2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=278.
[57] Údaje převzaté z UNHCR Statistical Online Population Database, Duben 2010 http://apps.who.int/globalatlas.

rodiny padlých a válečných veteránů, osoby hledající lepší bydlení a jedinci výsadním postavením. Tyto objekty jim byly přiděleny, buď na základě válečné legislativy, nebo se do nich nastěhovali nezákonně.[58] Po válce směřovala mezinárodní pozornost k řešení otázky navrácení takto nabytého majetku a obecně řešení ubytování pro všechny přesídlené.

Zejména mezinárodní společenství se zaměřilo na program restitucí nemovitostí, který považovalo za důležitý pro dosažení deklarované multietnicity a posílení mírového procesu v Bosně a Hercegovině. Jeho primárním záměrem bylo motivovat přesídlené k návratům. Realizaci projektu dostala na starost Komise pro přesídlené osoby a uprchlíky vytvořená dle 7. přílohy Daytonu.[59] Tato speciální instituce bohužel postrádala, jak dostatečné finanční subvence, tak důvěru mezi místními obyvateli a její agenda zpočátku spočívala pouze ve sběru potřebných informací a dat. Vzhledem k těmto faktům se jí v prvních letech existence nepodařilo dostát očekávaných cílů a vyřídit jen zlomek z přijatých žádostí. Změna přišla až v momentě, kdy se do procesu vložilo nespokojené UNHCR, Úřad vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu a OBSE. Především UNHCR, jakožto hlavní koordinátor návratů uprchlíků a vnitřně přesídlených osob vkládalo do projektu restitucí velké naděje. Význam, jaký mu byl přikládán, se promítnul v úsilí mezinárodního společenství na přijetí zákonů, které by přesně stanovily postup při vyřizování žádostí o navrácení nemovitostí a které by donutily úřady působící nejvíce obstrukcí zprůhlednit a zefektivnit činnost.[60]

Nová vnitřní legislativa platná od roku 1998 ukončila působnost válečných a předválečných zákonů týkajících se majetkové práva a stanovila jednotnou právně vynutitelnou proceduru vůči rezidentům, kteří nabyli nemovitost na jejich základě nebo ji obývali ilegálně. Společně se schválením dokumentů se podařilo předat veškerou agendu bosenským státním institucím, které se k projektu stavěly doposud negativně a brzdily jeho průběh.[61] Zodpovědnost za další vývoj tedy převzali místní politické elity a jejich jednání podléhalo striktně liteře zákona.

Angažovanost mezinárodních organizací pokračovala realizací plánu (*Property Law Implementation plan*), který odstartoval v roce 1999 pod záštitou UNHCR, Úřadem vysokého představitele a OBSE. V nové strategii se ukázalo, že zavedení tzv.

---

[58] Charles Philpott, „From the Right to Return to the Return of Rights: Completing Post-War Property Restitution in Bosnia and Herzegovina“, Oxford University Press, 2006, 34-35.
[59] Příloha 7 dostupná na http://www.ohr.int.
[60] Charles Philpott, Charles Philpott, „Though the Dog is Dead, the Pig must be Killed: Finishing with Property Restitution to Bosnia-Herzegovina's IDPs and Refugees“, 14.
[61] Ibid.,3-4.

dislokovaných a koordinovaných úřadů (*focal point*), které dohlížely na činnost lokálních orgánů a na plnění úkolů stanovených v tomto plánu, bylo více než na místě a přineslo úspěch. Během let 1999 až 2003, kdy oficiálně plán skončil, se podařilo vyřídit 93% (přes 200 tisíc) žádostí.[62]

I přes značnou finanční podporu projektu restitucí se nepodařilo přilákat takový počet přesídlených osob, jakýsi zpočátku společenství představovalo. Čísla, která dokazují jeho úspěšnost, nereflektují osoby, které využily příležitosti ke znovunabytí svého majetku a vzápětí ho buď prodaly nebo začaly využívat jako letní sídlo. Takové návraty tedy nelze zařadit do kategorie dlouhodobě udržitelných. Celý proces měl však kladný dopad na obnovení působnosti vnitřní legislativy a důvěru v ní. Skrze uznání práva na majetek se podařilo dosáhnout uznání práva na návrat, které je obsažené v 7. příloze.[63]

[62] Ibid., 2.
[63] Charles Philpott, „Though the Dog is Dead, the Pig must be Killed: Finishing with Property Restitution to Bosnia-Herzegovina's IDPs and Refugees“, 2.

3 Sociální, ekonomické a bezpečnostní podmínky návratu

Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby stály po válce před rozhodnutím zda se vrátit do místa původního bydliště. Bosna a Hercegovina byla ekonomicky i společensky rozvrácenou zemí. Dopravní komunikace, energetické zdroje (elektřina, voda) a průmyslové zóny se jakožto důležité strategické cíle staly terčem útoků vojenských jednotek všech válčících stran. Zničená infrastruktura, dále skromná nabídka pracovních míst a obtížný přístup ke vzdělání měly podstatný vliv na rozhodování přesídlených.

Poválečná situace v Bosně a Hercegovině - zdá se - nemotivovala k návratu a spíše předznamenávala další zklamání. Mezinárodní společenství proto vynaložilo značné úsilí k zajištění a vytvoření podmínek, které by přilákaly bosenské občany zpět. Tento proces pochopitelně doprovázela řada dílčích problémů. Komplikace působily především místní politické elity a výkonné orgány, které ignorovaly ustanovení mírové dohody a soustavně ji obcházely. Podíl viny nesla i bosenská společnost, která postrádala vůli zapojit se do budování nového státu a spíše se od politického dění distancovala, než by se ho snažila regulérními prostředky ovlivnit. Původní absence občanské společnosti, ke která se začala vytvářet až na konci 90.let a která se měla stát kontrolním mechanismem a hnací silou změn v politice, jen nahrávala nekorektním a nelegitimním praktikám.[64] Nakonec i samotné volby ukázaly, že podporovala autority, které se aktivně účastnily války a zastávaly nacionální myšlenky, čímž veřejně posvětila jejich nekalé konání. I přes všechny negativní faktory, které zajisté ovlivnily rozhodnutí o návratu do místa původního bydliště, se postupně do roku 2002 vrátilo přibližně 950 tisíc uprchlíků a vnitřně přesídlených osob z odhadovaného 2,2 milionu.[65]

3.1 Překážky spojené s majoritními a minoritními návraty

Rozdělením teritoria na dvě entity se potvrdila etnická separace Bosny a Hercegoviny na čistě srbskou část a na část chorvatsko-bosňáckou. Znovuobnovení multietnické společnosti se v tomto momentě stalo těžko realizovatelné. První poválečné roky (1996 -1998) vzhledem k nestabilním bezpečnostním podmínkám předchozí tvrzení pouze potvrdily. Přesídlení se rozhodli neriskovat a nevystavovat se možné agresi ze strany svých spoluobčanů a začali se vracet do oblastí s jeho etnickou

[64] Martina Fischer, *Peacebuilding and civil society in Bosnia – Herzegovina* (Lit verlag Berlín, 2007), 125-127.
[65] Srdjan Prtina, „Uprchlická otázka v Bosně a Hercegovině“, Central European Political Studies Review, č.2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=278.

většinou. V praxi to znamenalo, že do Republiky srbské směřovali především Srbové a do Federace Bosňáci a Chorvaté. Mezinárodní společenství se k této variantě zpočátku přiklonilo. Monitorovalo vnitřní situaci a tudíž vědělo o tenzích mezi etniky. Také princip dobrovolnosti návratů přispěl k argumentům, proč podpořit majoritní návraty.[66]

V prvních poválečných letech se do místa původního bydliště vrátilo bez ohledu na rizika spojená s ním pouze neuspokojitelné procento bosenských občanů. V této skupině převažovalo starší obyvatelstvo, které si nedokázalo představit žít jinde. Z více než 200 000 osob, které se během let 1996 až 1997 vrátilo do Bosny a Hercegoviny, jich tvořilo přibližně 45 tisíc minoritní návraty. Z toho pouze 2200 osob zamířilo do Republiky srbské.[67] V roce 1997, mimo jiné i v reakci na neočekávaný neúspěch, vznikla z popudu Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu a UNHCR Organizace pro rekonstrukci a návraty (*Reconstruction and Return Task Force*), která začala koordinovat činnost všech organizací podílejících se na procesu návratů a zlepšila jejich vzájemnou spolupráci a komunikaci.[68] Během jejího působení se podařilo počet minoritních návratů zintenzivnit a navýšit jejich podíl vůči majoritním. Ze zmíněného počtu přibližně 930 tisíc osob navrácených k roku 2002 přibližně 400 tisíc tvořilo ty, jenž se usadily v oblasti se svou menšinou.

Navrácení bosenských přesídlenců do původních domovů rozhodně nepatřil k jednoduchým úkolům, které si mezinárodní společenství stanovilo. Jeho průběh komplikovala nepřátelská atmosféra ve společnosti, která vycházela z individuálních válečných zkušeností a nezájem podílet se na realizaci především ze strany lokálních nacionalistických politiků a úřadů. S diskriminací a porušováním lidských práv se setkala většina bosenských občanů vracejících se do míst se svou menšinou. Mezi etnickými skupinami docházelo k vzájemným verbálním, psychickým a fyzickým útokům. Problémy se často vyskytovaly při styku s úřady, které záměrně znesnadňovaly průběh a vyřizování běžné administrativy, například zdržovaly výdej osobních dokumentů a vydání rozhodnutí o nemovitosti, která byla držena a obydlena jiným majitelem. Touto politikou se snažily udržet etnickou homogenitu regionu.[69]

---

[66] Elisabeth M. Counsens a Charles K. Carter, *Toward the peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accords*, Lynne Rienner Publishers, 2001,73.
[67] Walpurga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“, Refugee Survey Quarterly, č. 3, 2004,103.
[68] Richard Black,“Return and Reconstruction in Bosnia-Herzegovina: Missing Link, or Mistaken priority“, SAIS Review, č. 2, 2001, 182.
[69] Ondřej Žíla, „Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90.letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady“, (Diplomová práce, Praha 2007), 85.

Mnoho vyhoštěných jedinců, kteří museli náhle opustit své domovy, si stačilo sbalit pouze nejzákladnější vybavení. Po návratu pak muselo pochopitelně žádat o vystavení dokladů a nových listin. Také přijímaná legislativa upravující nové politické rozdělení Bosny a Hercegoviny s sebou nesla změny, které souvisely s registrací a výměnou starých neplatných dokumentů. Držení platného občanského průkazu například zajišťovalo přístup k sociální a zdravotní péči a k získání humanitární pomoci.[70] Jiné dokumenty zase prokazovaly právo na majetek nebo půdu, na niž se přesílení chtěli vrátit. Pro navrátilce tedy znamenalo vystavení nebo výměna takových dokumentů životně důležitý okamžik, který mohl zkrátit jejich strádání.[71]

V projektu restitucí se často naráželo na problém tzv. „dvojího držení". Pověřený orgán měl rozhodnout ve prospěch žadatele, který vlastnil materiály prokazující jeho právo na nemovitost, ale této povinnosti se cíleně vyhýbal. Musel by totiž dát příkaz k vysídlení dočasných rezidentů, které často upřednostňoval kvůli etnickému původu, a hledat jim alternativní bydlení, což s sebou přinášelo vzhledem k bytovému deficitu komplikace a práci navíc.[72]

Byrokracie však nemusela být jedinou překážkou při snaze začít nový život ve válkou zničené zemi. Každého z navrátivších v prvé řadě zajímalo, kde se usadí. Jejich původní domy obývali noví rezidenti, nebo byly zničené a neobyvatelné. Tento fakt nijak neunikl pozornosti organizacím podílejícím se na obnově Bosny a Hercegoviny, které se zaměřily na již zmiňovaný program restitucí a snažily se shromáždit dostatečné finanční prostředky na obnovu ubytovacích zařízení. Společně s rekonstrukcí dopravní infrastruktury (silnic, mostů, železnic), která měla zajistit spojení mezi jednotlivými oblastmi a pomoci zvýšit ekonomický potenciál země, investovaly obrovské částky do opravy škol, nemocnic a dalších veřejných budov, které v roce 2002 dosáhly 608 mil. eur.[73]

Na místa, na něž se lidé vraceli, chyběly základní zdroje - elektrický proud a voda. Jejich nedostatek nebo úplná absence znepříjemňovala navrátilcům každodenní život. Pro práceschopné jedince nenabízel trh práce žádné využití a přístup dětí ke vzdělaní a výuce bylo omezeno důsledkem zničených školních budov. I v tomto sektoru

[70] Walpurga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?", Refugee Survey Quarterly, č. 3, 2004, 113.
[71] Ibid., 112.
[72] Charles Philpott, „Though the Dog is Dead, the Pig must be Killed: Finishing with Property Restitution to Bosnia-Herzegovina's IDPs and Refugees", Journal of Refugee Studies, č. 1, 2005,21.
[73] International Crisis Group, The continuing challenge of refugee return in Bosnia and Herzegovina, Balkans Report, č. 137, 2002.

se významně angažovalo mezinárodní společenství, které poskytlo materiální i finanční prostředky na obnovu celé Bosny a Hercegoviny. Na navrátilce negativně působilo i prostředí, do kterého přicházeli. Konfrontace s místy, kde bylo pácháno násilí, a početné masové hroby vyvolávaly negativní vzpomínky, které neumožňovaly odpoutat se od minulosti.[74]

Všechny z postupně jmenovaných faktorů – byrokracie, základní zdroje, zničená infrastruktura, přístup k práci a vzdělání - podstatně ovlivnily životy lidí, kteří se rozhodli vrátit a začít nový život v poválečné Bosně a Hercegovině. Podmínky pro reintegraci nebyly ideální, nepříznivou situaci se pomalu podařilo obrátit k lepšímu. Snaha o dialog a smíření pokračuje. Antagonismus vůči opačnému etniku přesto přetrvává a je zde patrný dodnes.

3.2 Podpora minoritních návratů

Aby se do místa původního bydliště lidé začali vracet, bylo nutné zvolit strategii, kterou by se je podařilo motivovat k takovému rozhodnutí. Mezinárodní organizace realizovaly množství programů, které se zaměřily na proces návratů a pomáhaly všemi dostupnými prostředky zlepšit situaci v zemi. Skrze nabízení vyšší finanční pomoci a jiných benefitů se snažily změnit negativní přístup místních politiků a donutit je ke vstřícnosti při přijímaní přesídlenců jiného etnika. Některé z projektů se minuly účinkem, jiné ale přinesly ovoce. Zpočátku (1996-1999) svým počtem převýšily tzv. většinové návraty, ve kterých byla jistější bezpečnostní situace. S postupným naplňováním částí mírové dohody se vzhledem k nastalým příznivějším podmínkám zvýšil také tlak na podporu minoritních návratů.[75]

První z vybraných projektů jsou tzv. Otevřená města (*Open cities*). Města, v nichž politické elity projevily dostatečnou vůli spolupracovat na obnovení multietnického dialogu a nečinily obstrukce při příchodu bosenských občanů jiného etnika, byla zapsána na zvláštní seznam. Za dodržení požadovaných podmínek jim byly přislíbeny vyšší příspěvky na rozvoj.[76] K roku 1999 toto označení získaly čtyři města z Republiky srbské a jedenáct z Federace.[77] Projekt byl však kritizován za jeho

---

[74] Martina Fischer, *Peacebuilding and civil society in Bosnia – Herzegovina,*116-117.
[75] „Dayton implementation return refugees“, http://www.usip.org/resources/dayton-implementation-return-refugees.
76,, The Konjic conundrum why minorities have failed to return to model open city“,http://www.crisisgroup.org
77 Elisabeth M. Counsens a Charles K. Carter, Toward the peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accords, (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2001)78.

selektivní přístup a především USA se k němu stavěly odmítavě. Proto vytvořily novou iniciativu, ve které podpořily všechny komunity, ve kterých byla prokázána otevřenost směrem k minoritním návratů.[78] Za to městské úřady a obce, které obecně bránily navrátilcům v reintegraci byly zapsány na jiný zvláštní seznam tzv. Černou listinu (*Black list of municipalities*). Mezinárodní společenství ztratilo zájem o subjekty na ní uvedené a pozastavilo většinu finanční pomoci. Projekt se snažil motivovat ke změně postojů a donutit region k dalšímu rozvoji.[79]

Jeden z realizovaných projektů, které se setkal s neúspěchem, byl tzv. Pilotní projekt návratu (*Pilot return project*), který se uskutečnil pouze ve Federaci. Mezi čtyřmi městy došlo k výměně části obyvatel. Chorvatské města Stolac a Jajce akceptovaly Bosňáky a bosňácký Travnik a Bugojno na oplátku zase Chorvaty. Ovšem ve třech ze zúčastněných byly příchozí skupiny místními obyvateli napadány a v případě Stolce a Jajcí se situace jevila obzvláště nehostinná. Většina muslimských obyvatel se po případech žhářství a fyzických útoků v polovině roku 1997 rozhodla odejít a vrátila se až za vojenské asistence SFOR.[80]

Za zmíněnými třemi iniciativami stálo většinou UNHCR, které koordinovalo proces návratů. Jeho role, jakož i role dalších činných organizací bude zpracována v následující kapitole. Ani přes veškeré snahy se však nepodařilo zachránit bývalý charakter Bosny a Hercegoviny a vrátit jí k předválečné multietnicitě. Mezinárodní společenství se nicméně nevzdávalo a od roku 2000 do 2002 se díky jeho úsilí zvyšovala tendence návratů do minoritních oblastí. Z ročního průměru 40 tisíc, v roce 2000 narostl počet menšinových navrátilců na asi 70 tisíc, v roce 2001 na 90 tisíc a 2002 100 tisíc, čímž dosáhla svého vrcholu. Po tomto roce už čísla pouze klesala vzhledem k několika faktorům, z nichž lze za nejpodstatnější považovat relativní spokojenost a zvyk přesídlených se životem v novém prostředí. Výrazný podíl na tomto výsledku mají opět mezinárodní organizace, bez kterých by se tak vysoké návratnosti pravděpodobně nepodařilo dosáhnout.

3.3 Bezpečnostní situace

Mezinárodní vojenské jednotky *Implementation force* (IFOR) získaly na základě Daytonské mírové dohody bezprostředně po ukončení konfliktu mandát k zajištění

[78] Ibid., 78-79.
[79] „Dayton implementation return refugees“, http://www.usip.org/resources/dayton-implementation-return-refugees.
[80] Elisabeth M. Counsens a Charles K. Carter, *Toward the peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accord,* 77.

bezpečné situace v Bosně a Hercegovině. Po naplnění prvotních úkolů předaly zodpovědnost do rukou *Stabilisation force* (SFOR). Během prvních měsíců se jim podařilo donutit stáhnout z bosenského území armády okolních států a islámské dobrovolníky, kteří se aktivně zúčastnili bojů, a shromáždit a uložit jejich vojenský materiál do kasáren a míst pod mezinárodní dohled. Posledním úkolem svěřeným těmto jednotkám bylo oddělení a demilitarizace pásem, na kterých vznikla nová hranice. V roce 1997 přešla další agenda na zmíněné SFOR.[81] Za dozoru mezinárodních vojsk se podařilo alespoň zčásti obnovit bezpečnost a umožnit uprchlíkům a vnitřně přesídlených osobám návrat.

Ovšem i přes relativně rychlou vojenskou stabilizaci, muselo dojít k odminování bosenského území, aby se lidé mohli začít pohybovat bez omezení a bez ohrožení vlastního života. Právě miny a další nevybuchnutý arsenál v oblastech, kde probíhaly přímé boje, neumožnily půdu využívat k zemědělským účelům nebo obydlení do doby, než je specialisté odstranili. Některé osoby, které do takových míst i nevědomky vkročily, nepřežily nebo byli trvale postiženi. Diskriminaci při volném pohybu po Bosně a Hercegovině zažilo množství motoristů, kteří se stali častým terčem dopravní policie a místních obyvatel. Důvodem byla přetrvávající nepřátelská atnosféra vůči opačnému etniku a chtíč „pomstít se“. Napadené prozradila automobilová poznávací značka, z níž se dal jednoduše rozpoznat etnický původ jedince.[82]

Bezprostřední bezpečnostní situaci se podařilo poměrně rychle zlepšit a zajistit tak podmínky pro návraty. Finančně náročným a dlouhodobým problémem, který nebyl do dnešních dnů vyřešen, je a bude proces odminování. V Bosně a Hercegovině jsou dodnes vyznačena místa především mimo obytné zóny, v lesích a horách, které jím musí projít.

3.4 Pracovní příležitosti a vzdělání

Bosna a Hercegovina se na začátku roku 1996 nacházela na cestě k přechodu k tržnímu hospodářství. Její ekonomický potenciál byl bez fungující infrastruktury a politických institucí prozatím velice nízký. Pracovní trh nemohl uspokojit poptávku a nezaměstnanost postihla v obou entitách asi polovinu obyvatel.[83] Začaly proto narůstat počty lidí, kteří se s takovou situací vypořádali po svém skrze černý trh. Problémy

[81] Ladislav Hladký, „Daytonská mírová smlouva a její uvedení do života“, Central European Political Studies Review, č. 2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=275.
[82] Walpurga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“, 105-106.
[83] OHR Economic Newsletter, č. 6, 2000, http://www.ohr.int/newsletter.htm.

vycházely ze samotného zákonodárství, které zvýhodňovalo některé jedince. Jednalo se především o demobilizované vojáky a členy rodin padlých. Získání práce ovlivňoval i etnický původ žadatele. Pokud totiž o přijetí rozhodovala osoba s odporem vůči z jednomu z etnik, pravděpodobně dokázala zajistit, aby neuspěl. [84] Podnikání zpočátku bránila absence bankovního sektoru, který by jim poskytl potřebné úvěry, a regulace ze strany státu. Ani proces privatizace výrazně nepřispěl ke stimulaci soukromého sektoru, spíše otevřel cestu ke korupci a klientelismu.[85]

Bosna začala připravovat půdu pro zahraniční investory, kteří by do země přinesly kapitál a pracovní příležitosti. Telekomunikace, velkoobchody a zmíněné bankovnictví se staly důležitými odvětvími, kam směřovala finanční podpora zvenčí. Státu se pomalu dařilo vylepšovat bezpečnostní podmínky a ekonomickou situaci v zemi.[86] Přesto se kvůli nemožnosti najít práci rozšířil pocit deziluze a neužitečnosti. Především mezi mladší generací a absolventy vysokých škol, kteří nenacházeli uplatnění a jejichž podíl mezi nezaměstnanými neustále rostl. Pracovní prostředí tedy nevybízelo k návratům, už vůbec ne k těm minoritním. Vzhledem k všeprostupující diskriminaci spíše podpořilo odchod vzdělaných jedinců do zahraničí.[87] K nim se mimo jiné připojili i lidé z rurálních oblastí, kteří vzhledem k nedostupnosti práce, raději směřovali do aglomerací nebo zahraničí.[88]

Dalším z mnoha problematických a komplikovaných sfér, ve které se menšinové etnikum potýkalo s útlakem bylo školství.V Bosně a Hercegovině existovaly na základních a středních školách tři různé učební plány. Vyučovalo se v jazyce majority a i dle jejích učebnic a osnov. V praxi to znamenalo, že se například v chorvatských školách učila historie a literatura dle chorvatské interpretace a v srbských či bosňáckých zase dle jejich výkladu.[89] Děti z menšinových rodin nakonec dojížděly do škol ve Federaci a Republice srbské nebo navštěvovaly speciální třídy vytvořené na etnickém klíči.[90]

---

[84] International Crisis Group, The continuing challenge of refugee return in Bosnia and Herzegovina, 19.
[85] „Employment and the reduction of poverty in Bosnia and Herzegovina“, http://www.lotcobistand.org/pdf/BiHUnionsDoc_eng.pdf.
[86] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru* (Brno:,Masarykova Univerzita, 2008), 91.
[87] Martina Fischer, *Peacebuilding and civil society in Bosnia – Herzegovina*, 236.
[88] Ondřej Žíla, „Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90.letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady“, 88.
[89] International Crisis Group, The continuing challenge of refugee return in Bosnia and Herzegovina, Balkans Report, č. 137, 2002.
[90] Walpurga Englbrecht, „Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: voluntary return in safety and dignity?“, 120.

Vzdělávací systém na nižší i vyšší úrovni potřeboval projít reformou, která by vytvořila lepší podmínky pro studenty s etnickým znevýhodněním a připravila pracovní trh na jejich uplatnění po dokončení studia. Mladá generace se zdá být dnes všeobecně otevřenější dialogu o smíření a budoucnost bude ležet především v jejich rukou. Investice do školství však převážila finanční pomoc směřovaná k primárním potřebám do sektorů jako stavebnictví a infrastruktury. Bosenský stát by se po postupném obnovení chodu země a zajištění podmínek bezpečných pro život měl začít zajímat o mladé a jejich další osud. Situace, v níž nenachází motivaci a nevidí možnost osobního rozvoje totiž rozhodně nepřispívá ke stabilitě Bosny a Hercegoviny a vůbec k udržitelnému pozitivnímu vývoji.

4 Mezinárodní organizace v procesu obnovy

Přítomnost mezinárodních organizací a vojenských jednotek v Bosně a Hercegovině se nevztahovala pouze k období poválečné rekonstrukce. Od vypuknutí konfliktu v roce 1992 zde působila celá řada neziskových nevládních organizací například *International Rescue Comittee, Danish Refugee Council* a další mezinárodní subjekty jako Červený kříž nebo UNHCR. Strádajícím lidem distribuovaly nejzákladnější potřeby v podobě potravin, ošacení či přístřešku nebo poskytovaly zdravotní ošetření.[91] Speciální misi sem vyslalo OSN. Mírotvorné jednotky *United Nations Protection Force* (UNPROFOR) získaly mandát ke kontrole sarajevského letiště, odkud bylo hlavní město a celá Bosna a Hercegovina zásobována humanitární pomocí a k ochraně tzv. bezpečných zón.[92] Do konfliktu bylo zapojeno i NATO, které zajišťovalo leteckou podporu při válečných operacích v roce 1994 a 1995. Podstatná část organizací zůstala v Bosně a Hercegovině i po ukončení konfliktu a nadále se podílela na obnově.

Mezinárodní organizace především v období spadající do 2.poloviny 90.let přímo nahradily některé domácí instituce.[93] Rozhodnutí o fyzické přítomnosti a jejich zpočátku vlivnému postavení v Bosně a Hercegovině se odvíjelo od logické úvahy o prozatímní nefunkčnosti politických a i jiných státních orgánů do té doby než se je podaří vybudovat a upevnit jejich pozici v zemi. Významný podíl na rekonstrukci přisoudila jednotlivým organizacím Daytonská dohoda, která je přímo pověřila dohledem a realizací poválečných projektů.

Autor zprávy o působení OBSE v Bosně a Hercegovině *Marcel Stoessel* charakterizuje a rozděluje mezinárodní činnost do tří fází. První kontrolní a stabilizační období od 1995 do 1998, druhou - éru tzv. rostoucího protektorátu od 1998 do 2000 a třetí období budování efektivních státních institucí od 1999 do současnosti.[94] Po ukončení konfliktu pozornost skutečně směřovala k ustálení vnitřní situace a vytváření bosenských institucí, kterému dozorovalo mezinárodní společenství. Nicméně nezájem a negativní přístup místních politických elit a výkonných orgánů k mírovému a

---

[91] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací*, 73 a 82.
[92]Základní informace o UNPROFOR dostupné na http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unprofor.htm
[93] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací, 66.*
[94]Marcel Stoessel, „*The role of OSCE in Bosnia and Herzegovina*“,The Graduate Institute of International Studies, Geneva 2001, http://www.stoessel.ch/bosnia/osce_bosnia_herzegovina.pdf, 3-4.

rekonstrukčnímu procesu přinesl zlom v usnesení o zvýšení kompetencí pro Úřad vysokého představitele.[95] S tím souvisí právě označení druhé periody, která se vyznačovala přímými zásahy Vysokého představitele do legislativy a jeho celkovému ovlivňování bosenské politiky. Role mezinárodních organizací postupně oslabovala a hlavní důraz se přenesl na otázky stability a funkčnosti národních institucí.

4.1 Organizace participující na obnově bezpečnosti

Bezprostřední bezpečnostní situaci dostaly po silách UNPROFOR na starosti vojenské jednotky NATO – IFOR, posléze SFOR. Jejich role byla již zpracována v předchozí kapitole. OSN vyslalo speciální misi UNMiBH, jehož hlavním cílem bylo zavedení a kontrola policejního systému prostřednictvím *International Police Task Force* (IPTF) a podpora soudnictví. Společnost národů ale operovala i skrze své agentury UNESCO nebo UNICEF.[96] Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) monitorovala proces voleb a podílela se na projektech podporující regionální stabilizaci. Přesto, že se měla zúčastnit pouze prvních poválečných voleb, v Bosně a Hercegovině zůstala a dohlížela i na další. Prodloužení mise ovlivnily volby v roce 1996, ve kterých demokratickou cestou zvítězily strany podporující nacionalismus a jejichž představitelé byli přímo spjati s válkou. OBSE a mezinárodní společenství sice nemohly činnost takových stran zakázat, ale rozhodly se skrze zakládání tzv. demokratických center nebo školení a podporu národních neziskových organizací dalšímu úspěchu zabránit.[97]

Zvláštní roli sehrával v Bosně a Hercegovině od roku 1996 Úřad vysokého představitele, v jehož kompetenci je dohled na civilní implementaci Daytonské mírové dohody. Veškeré další povinnosti mu stanovuje její 10. příloha.[98] Na základě bonnské konference získal v roce 1997 pravomoci, kterými může vystoupit proti všem, kteří porušují závazky Daytonské dohody a tím i její naplnění. Své právo uplatnil při sporech mezi představiteli vládnoucích stran, kteří se nedokázali v mnoha případech dohodnout. Prosadil několik desítek zákonů týkající se médií, průmyslu, uprchlíků a majetkového práva. Konkrétně se zasadil o přijetí bosenské státní hymny a vlajky, o sjednocení pasů a automobilních poznávacích značek nebo o bosenskou měnu – konvertibilní marku.

---

[95] Peace Implementation Council Meetings, Bonn 1997.
[96] Základní informace o UNPROFOR dostupné na http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmibh/background.html.
[97] Marcel Stoessel, „*The role of OSCE in Bosnia and Herzegovina*“, http://www.stoessel.ch/bosnia/osce_bosnia_herzegovina.pdf, 5.
[98] 10.příloha na http://www.ohr.int.

Z vyšších politických funkcí odvolal politické činitele, kteří svojí činností brzdili průchod některých stěžejních zákonů a dostali zemi do tzv. stop stavu.[99] Vysoký představitel je v Bosně a Hercegovině dodnes přítomen. Datum jeho odchodu není přesně stanoveno.[100]

4.2 Organizace participující na procesu demokratizace a dodržování lidských práv

Ochrana lidských práv je všeobecně vnímána jako podmínka pro fungující demokratickou společnost. Strany podílející se na tvorbě a závěrečném podpisu mírové dohody se shodly na včlenění 16 zásadních úmluv vzniklých mezi lety 1948 až 1994 týkajících se práv jedince do ní. Jeden z těchto dokumentů má však v bosenském prostředí zvláštní postavení - Evropská úmluva o lidských právech a její protokoly - která zde existuje jako platný domácí zákon, i přestože Bosna a Hercegovina není členem Rady Evropy.[101] Mírová dohoda, tedy její 6. příloha, mimo jiné stanovila vytvoření tzv. Komise složené z Ombudsmana a Komory pro lidská práva. Tyto instituce získaly pravomoci k řešení problémů spojených s diskriminací a projevy útlaku v bosenské společnosti. Jako kontrolor dodržování mezinárodně platných úmluv vystupovaly také OBSE, UNHCR a další organizace.[102]

S lidsko právním postavením a ochranou bosenských občanů je přímo spjatý proces demokratizace. Legitimní a legální působení státních institucí se stalo základním předpokladem pro všeobecné respektování domácího právního řádu. Tato problematika se řadila k dalším z mnoha zájmových sfér organizací OBSE a např. *International Centre for Transitional Justice*, které se zaměřovaly se na přechod společnosti od negativního míru k pozitivnímu, tzn. k vyrovnání se s minulostí. Asistovaly a podporovaly tvorbu vnitřního zákonodárství, soudů, občanské společnosti a apelovaly na jejich spravedlivé a demokratické fungování. Konkrétně se zaměřovaly na odborná školení a tréninky osob, které se měly stát součástí státního aparátu.[103]

Svůj podíl na demokratizaci Bosny a Hercegoviny má i množství dalších organizací. Například EU tam vyslala vlastní delegaci. Tato delegace EU měla za úkol

---

[99] Rozhodnutí Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu na http://www.ohr.int/decisions/archive.asp.
[100] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací, 93.*
[101] http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=374.
[102] Marcel Stoessel, „*The role of OSCE in Bosnia and Herzegovina*“, http://www.stoessel.ch/bosnia/osce_bosnia_herzegovina.pdf, 22.
[103] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací, 75.*

prezentovat Unii a vést rozhovory o budoucím bosenském začlenění. Kritéria, která vyžadovala k přijetí, nutila politiky k reformám na všech úrovních. EU poskytovala finanční prostředky na obnovu státu v oblastech, které ji potřebovaly - stejně jako řada světových finančních institucí například Světová banka nebo Mezinárodní měnový fond.[104]

4.3 Organizace asistující přesídleným při návratech a reintegraci - UNHCR

UNHCR původně získalo tříletý mandát na podporu evropských přesídlených, kteří se ocitli po roce 1945 bez domova. Postupně se však jeho působnost rozšiřovala a v průběhu téměř 60 let se mu podařilo vybudovat pozici světově vlivné organizace. Pomoc a ochranu dnes poskytuje především uprchlíkům a vnitřně přesídleným osobám ve všech oblastech, kde dochází ke konfliktům, které vyvolávají nucenou migraci.[105] Jinak tomu nebylo ani v případě Bosny a Hercegoviny. UNHCR se pohybovalo v regionu už během občanské války a zasílalo humanitární pomoc pro bosenské občany. Zvláštního postavení se mu dostalo po podepsání Daytonské mírové dohody, v níž se dle 7. přílohy stalo hlavním koordinátorem návratů do Bosny a Hercegoviny. K řešení otázky navrácení nemovitostí vznikla v jejím rámci také Komise pro přesídlené osoby a uprchlíky, jejíž role je popsána v kapitole nazvané Legislativa a programy ovlivňující životy přesídlených.

Programy UNHCR byly implementovány skrze satelitní a detašované úřady operující po celé zemi. V procesu reintegrace se angažovali místní občané a obecní správa. Jejich požadavky byly mezinárodními organizacemi brány na vědomí a přispívaly ke zlepšení vzájemné koordinace práce. UNHCR přesídleným pomáhalo ulehčit jejich stávající situaci. Například jedincům čekajícím na opravu nebo navrácení nemovitosti organizace poskytla kamna, postele, přikrývky a další potřebné vybavení k přežití v provizorních podmínkách. Podobně koncipovaný program vznikl na záchranu obyvatel během zimního období. UNHCR se také snažilo zajistit potraviny a vybavení lidem pro tzv. kolektivní centra - školy, hotely, kasárny, ve kterých se v roce 1995 ocitlo na 45 tisíc osob bez přístřešku. Během roku 1996 jejich počet díky otevření možnosti návratu do většinových oblastí klesl přibližně na 18,5 tisíc. V právní oblasti se UNCHR spolupodílelo na tvorbě bosenského azylového systému. Další projekty, které

[104]Informace o Delegaci EU dostupné na http://www.europa.ba/?akcija=clanak&CID=7&jezik=2&LID=22.
[105] Základní informace dostupné na www.unhcr.cz.

se zaměřovaly na minoritní návraty, jsou zpracovány v kapitole věnující se bezpečnostní, sociální a ekonomické situaci.

UNHCR v procesu návratů vidělo řešení, jak obnovit mezietnický dialog a společenské vztahy poškozené válkou. V důsledku mezinárodně posvěcené strategie nicméně bosenští občané zpočátku nemířili do místa svého původního bydliště, nýbrž do oblasti s jeho etnickou většinou. K napravování společenských poměrů tudíž docházelo jen pomalu, z velké části až s postupným zvýšením minoritních návratů. UNHCR a další organizace musely připustit, že proces etnického smíření bude mnohem složitější, než jak samy předpokládaly.[106]

4.4 Mezinárodní neziskové organizace

Po ukončení konfliktu začaly do Bosny a Hercegoviny proudit humanitární, mírotvorné a rozvojové organizace. Registrace na území byla prvním krokem nutným k zahájení jejich působení. Rozdělení země na dvě relativně autonomní entity však provedení této formality stěžovalo. Zápis v Republice srbské limitoval činnost instituce pouze tuto oblast a naopak. V praxi se to projevilo na nemožnosti „přeshraniční“ kooperace. Přítomnost mezinárodních neziskových organizací ale byla velice důležitá pro rozvoj celého bosenského prostoru. Díky ní se v Bosně a Hercegovině podařilo podpořit vznik prvních národní neziskových organizací. Na obyvatele závislé na pomoci ze zahraničí uplatňovaly politiku „cukru a biče“. Narozdíl od Republiky srbské, jejíž vedení ignorovalo a odmítalo se podřizovat diktátu zvenčí, obdržela v roce 1996 Federace Bosny a Hercegoviny, která dodržovala kritéria a postupy vyžadované pro získání pomoci, většinu financí a materiálních prostředků[107]

Zaměření mezinárodních organizací se odlišovalo v závislosti na stanovených cílech a na subjektech, které jejich činností podporovaly. Následný výběr neziskových organizací vychází z knihy Šárky Waisové *Poválečná obnova a budování státu*, která se stala výchozím zdrojem pro tuto kapitolu. Prezentace se bude vztahovat nejen na ty instituce, jenž se přímo zabývaly skupinou přesídlených, ale i ty, kteří nepřímo ovlivňovaly prostředí k reintegraci migrantů.

International Crisis Group (ICG) byla založena po konfliktech z první poloviny 90.let, mimo jiné i z podnětu bosenského konfliktu. V roce 1995 se přímo

[106]Assistance to Returning Refugees and Displaced Persons (DP's), http://www.unhcr.ba/programme/refugeedps.htm

[107] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací, 68-69.*

podílela na tvorbě Daytonské mírové dohody a posléze vypracovávala analýzy a doporučení k její implementaci. ICG ve svých zprávách dokonce upozorňovala na nemožnost naplnění některých z cílů mírové dohody a jeho kontraproduktivní výsledky.[108] Tým vždy tvoří vzdělané a zkušené osoby - vědci, politici, ekonomové ad., kteří pracují v malých skupinách. Jejich hlavním posláním a prioritou je dnes především prevence a řešení ozbrojených konfliktů. Ovšem v Bosně a Hercegovině se díky síle lobbingu částečně zasadila o reformu politického systému, který zintenzivnil mezietnickou spolupráci. Právě soustavné agitování a vyvíjení tlaku na vysoce postavené a vlivné jedince státu je primárním prostředkem, jak dosáhnout svého cíle.[109]

Mecry Corps a *Danish Refugee Council* se shodně zaměřovaly na skupinu přesídlených a navrátilců. Z jejich finančních kapacit poskytovaly prozatímní přístřešky a zřizovaly kolektivní centra, a to hlavně kvůli problémům spojených s prodlužováním projektu restitucí. Pomáhaly ženám emancipovat se v tradičně machistickém prostředí a znevýhodněným osobám, které společnost vyloučila kvůli fyzickému nebo mentálnímu postižení. Svoji agendu přenášely na domácí neziskové organizace, které zde začaly pomalu vznikat anebo na místní obyvatele. Díky této „politice“ se podařilo vybudovat nejdéle udržitelná pracovní místa. Cíleně se vyhýbaly přímé spolupráci s místní správou, která byla zkorumpovaná a působila obstrukce narozdíl např. od *Nansen Dialog Network*, která se na tuto skupinu z přesvědčení o nutnosti kooperace všech subjektů společnosti přímo zaměřovala. Z konkrétních projektů se např. *Mercy Corps* významně podílelo na ekonomické revitalizaci Srebrenice, kde došlo v létě roku 1995 ke světově známému masakru muslimských mužů a chlapců.[110] Dále se zde pohybovaly *International Rescue Comittee* a *Nansen Dialogue Network* řadící se mezi instituce, které se více specializovaly na poskytování právního a psychologického poradenství navrátilcům, kteří byli především v prvních poválečných letech v minoritních oblastech diskriminováni. Podporovaly také boj s korupcí, nezávislá média, která se dostávala pod politický tlak a budování demokratické společnosti.

Mezinárodní organizace se spolupodílely na vytváření přijatelných podmínek pro návrat a reintegraci přesídlených. Podporovaly a stimulovaly ekonomickou a

---

[108] Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací, 78.*
[109] Informace o činnosti ICG v Bosně a Hercegovině dostupné na http://www.crisisgroup.org/en/about.aspx.
[110] Informace o činnosti Mercy Corps v Bosně a Hercegovině dostupné na http://www.mercycorps.org/countries/bosniaandherzegovina/15070, http://www.drc.dk/fileadmin/uploads/pdf/IA_PDF/West%20Balkan/moment_of_departure.pdf.

sociální sféru, která byla válečným děním významně poškozena. Prostřednictvím začleňování bosenských občanů do procesu rekonstrukce se snažily posilovat povědomí o společenském dění a vzájemnou soudržnost. [111]

S odstupem od doby, kdy byly zrealizovány první poválečné projekty, se na hlavy mezinárodních institucí působících v Bosně a Hercegovině snesla kritika ze strany organizací zabývajících se evaluací a monitoringem jejich činnosti. Po podrobnějších analýzách o dopadu jejich působení došly k závěru, že vzájemné nekoordinování přispělo k vytváření nerovnosti a nepřátelské atmosféry v zemi. Nedostatek časné a jednotné strategie v procesu poválečné obnovy zanechal zmíněné negativní následky. Především při rekonstrukci a výstavbě domů začali místní lidé projevovat nespokojenost s nesystematickým určováním komu a co bude přiděleno. Strukturální nerovnost byla způsobena možnostmi jednotlivých organizací. Reálně tak někdo získal jen cihly, jiný zase celý dům. Závist a rivalita, která mezi bosenskými obyvateli propukla, přispívala pouze ke společenské nestabilitě.[112]

[111] Julia Demichelis, „*NGOs and peacebuilding in Bosnias Ethnically Divided cities*“, United States Institute of Peace, 1998,2.
[112] Martina Fischer, *Peacebuilding and civil society in Bosnia – Herzegovina,* 114.

Závěr

Podepsání Daytonské mírové dohody na konci roku 1995 ukončilo tří a půlletý občanský konflikt v Bosně a Hercegovině. Sociální, ekonomická a politická situace se nacházela ve stavu, ze kterého mohl pomoci jen zásah zvenčí. Proto také mezinárodní organizace dle stanovení mírové dohody získaly mandát k dohledu a výkonu specifických úkolů při obnově země. Všeobecně byla za prioritu při budování mírových podmínek považována návratnost a reintegrace vysokého počtu přesídlených.

Narozdíl od mezinárodního společenství, které považuje znovu usazení téměř milionu bosenských obyvatel za úspěch jsou autoři zabývající se problematikou bosenských uprchlíků a vnitřně přesídlených osob ve svých tvrzeních o výsledcích dosažených v procesu návratů a reintegrace zdrženlivější. Poukazují na další aspekty, které měly vliv na celkové hodnocení konkrétního počtu navrátilců. Při podrobnější analýze poválečných podmínek je totiž v Bosně a Hercegovině možné narazit jak na pozitivní momenty, které by podpořily mezinárodní stanovisko, tak zároveň na množství negativních faktorů, které by ho mohly popřít. Tvrzení o úspěchu jen na základě čísel proto může být bez bližšího vysvětlení zavádějící a nezasvěceným jedincům může zkreslit představu o samotném průběhu návratů.

Při detailnějším zkoumání textů zabývajících se tímto tématem se totiž prokázalo, že existuje mnoho problematických skutečností, které je nutné podrobit rozboru. Obzvláště dílčích aspektů poválečné rekonstrukce, jejíž součástí jsou i návraty a reintegrace přesídlených. Osobně se tedy přikláním ke skupině autorů, kteří upozorňují na citlivost konečných výroků o úspěšnosti a své odůvodnění se v dalších odstavcích pokusím předložit.

Mezinárodním vojenským jednotkám se podařilo v relativně krátkém časovém úseku dostat bosenské území pod vlastní kontrolu a zajistit alespoň základní bezpečnostní podmínky pro návrat. Nicméně už nedokázaly ochránit bosenské občany před násilím páchaným jedinci nebo skupinami opačného etnika, a to i přes fakt, že měly mandát k přiměřenému zásahu. Všeobecná nedůvěra ve funkčnost nového státu Republika Bosna a Hercegovina a opodstatněný strach z útoků jak fyzického, tak psychického charakteru ovlivnila poválečnou migraci a přispěla ke změnám v demografickém rozložení země. Pokud se přesídlený rozhodl pro návrat do místa, v němž v daný okamžik tvořil menšinu, nebo se ocitl na místě, kde bylo možné

identifikovat jeho původ, nezřídka se setkal s projevy agrese a negativními reakcemi na svou osobu.

Obstrukce a problémy činili především místní úředníci a politické elity, od kterých by se dalo spíše než jednání podrývající mírový proces očekávat vstřícnější vystupování. Cestou administrativních kliček nebo schvalováním diskriminačních zákonů dokázali menšinovému etniku znepříjemnit život natolik, že tito jedinci nebo celé rodiny nakonec odešly z dané oblasti a usadily se v pro ně bezpečnějším a klidnějším prostředí. Ani vysoce postavení političtí představitelé, ani širší masy neprojevovali v prvních poválečných letech přílišnou vůli k utužování mezietnických vazeb. Důsledkem přetrvávající nevraživosti mezi srbskými, chorvatskými a bosňáckými obyvateli bylo tedy soustavné porušování lidských práv a vzájemná separace, kterou potvrdil i výběr lokalit navrátilců. Snaha o napravení této společenské situace musela vycházet primárně z prostředí, které ji dostalo do tohoto bezvýchodného stavu. Pod tlakem mezinárodního společenství bosenští političtí představitelé nakonec přijali některá důležitá opatření, která pomohla ukotvit legitimní postavení právního řádu. Bez těchto intenzivních podnětů zvenčí by se v Bosně a Hercegovině pravděpodobně nepodařilo dosáhnout přijatelné míry respektu vůči místním zákonům. Svůj významný podíl na zvýšení právního vědomí měl také Úřad vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu, především po rozšíření jeho kompetencí

Ekonomický potenciál země byl po válce nulový. Bosenským přesídleným tudíž chyběla jedna ze základních motivací, proč se vrátit. Infrastruktura a především pak dopravní komunikace, které by umožnily pohyb obyvatel mezi jednotlivými oblastmi, musely projít zásadní rekonstrukcí. Předválečný těžký a vojenský průmysl muselo nahradit jiné, perspektivnější odvětví, které by korespondovalo s reálnou nabídkou zdrojů Bosny a Hercegoviny. Kvůli zmíněným faktorům, které měly v procesu obnovy přednost před sociální sférou, se oddalovala možnost získání práce v sekundárním i terciálním sektoru na dobu, kdy služby a průmysl začne fungovat. pro mnohé lidi hledající práci se proto stalo základním zdrojem obživy a záchranou před úplným strádáním zemědělství. V sociální sféře se navíc jevila jako markantní překážka dostupnost vzdělání. Nedostatek prostorů, v nichž měla výuka probíhat a provizorní vybavení tříd k tomu nenastavovala podmínky vhodné pro rozvoj a výchovu dítěte.

Proměna poválečné Bosny a Hercegoviny v doposud ne zcela demokratickou republiku probíhala stále pod taktovkou mezinárodní společenství. Díky materiální a finanční prostředkům poskytnutým mezinárodními nevládními, vládními a

mezivládními organizacemi se podařilo zemi stabilizovat a obnovit chod jednotlivých válkou zničených sektorů. Zvláštní pozornost byla věnována přibližně dvou milionové skupině uprchlíků a vnitřně přesídlených osob. Podporu projektů týkajících se návratů a následné reintegrace považovalo mezinárodní společenství za hlavní nástroj k obnovení vzájemného mezietnického dialogu a k zlepšení negativní společenské atmosféry. Velké výdaje byly proto pro přesídlené vynaloženy na zajištění podmínek, ve kterých by mohli začít nový život. Následné výtky směřující k neudržitelnosti a krátkodobému plánování, které mezinárodní organizace obdržely od agentur monitorujících jejich činnost, částečně poškodily jejich jinak všeobecně přijímané kladné hodnocení. Předně však stále platilo, že bez zapojení zahraničí by se nedosáhlo mnoha dílčích úspěchů, které převýšily nad nezdary.

Z předchozích odstavců jasně vyplývá, že nelze mluvit jednoznačném o úspěchu. Poválečné podmínky nebyly ideální a zdaleka ne tak bezpečné a důstojné, jak deklarovala Daytonská mírová dohoda. Všechny její cíle se tudíž naplnit nepodařilo. Navrátilci se sice mohli vrátit do své vlasti, ale mohli také s velkou pravděpodobností očekávat střet s nepříjemnou realitou prostoupenou vzájemným mezietnickým napětím a antagonismem. Hlavní příčinu složité poválečné situace můžeme spatřovat v pasivním přístupu v podstatě celé bosenské společnosti, kterou válka hluboce poznamenala. Po konfliktu víceméně rezignovala na okolní dění, občansky ani politicky se příliš neprojevovala. Zůstala zajetá ve starých kolejích, což také dokázaly první poválečné, ale i následné volby. Změnu postojů bosenských obyvatel k věcem veřejným podpořila z velké části přítomnost mezinárodního společenství, které upozorňovalo na nutnost řešení celospolečenských problémů a jejich aktivního vystupování.

Nestabilní politické prostředí, v němž neměl právní řád primární postavení a byl obcházen, bohužel, jedince spíše demotivoval, než aby přispíval k rozvoji země. Návraty uskutečněné do roku 2002 měly zásadní význam pro poválečnou Bosnu a Hercegovinu a její etnický charakter. Potvrdily rozdělení země na dvě entity a neumožnily obnovení předválečné multietnicity. Pouze na některých místech se podařilo prosadit navrácení menšinových obyvatel. Ti už ale nezměnili situaci, v níž existovalo výhradně srbské a bosňácko-chorvatské území. Dodnes se kvůli zmíněným obtížím nepodařilo demokratizační proces dokončit.

Použitá literatura

Primární literatura

www.ohr.int.
www.unhcr.org.
www.unhcr.ba.

Sekundární literatura

Alexander Betts, *Forced Migration and Global Politics* (Willey- Blackwell Oxford, 2009).

Elisabeth M. Counsens a Charles K. Carter, *Toward the peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accords* (Boulder Lynne Rienner Publishers, 2001).

Gil Loescher, Alexander Betts and James Milner, *The United Nations High Commissioner for Refugees* (Routledge, 2008).

Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (Masarykova univerzita Brno, 2005).

Martina Fischer, *Peacebuilding and civil society in Bosnia-Herzegovina: Ten years after Dayton* (Lit Berlin, 2007).

Miroslav Šesták a spol., *Dějiny jihoslovanských zemí* (Lidové noviny Praha, 1998).

Ondřej Žíla, „Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90.letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady“, (Diplomová práce, Praha 2007).

Pavel Roubal, „Krizová intervence v uprchlických táborech“,(Diplomová práce, Praha 2000).

Steven L. Burg, *The war in Bosnia –Herzegovina: ethnic conflict and international intervention,* (Armonk Sharpe, 1999).

Šárka Waisová, *Poválečná obnova a budování míru: role a strategie mezinárodních nevládních organizací* (Masarykova univerzita Brno, 2008).

Články z elektronických databází

Albert Sophie, “The return of refugees to Bosnia and Herzegovina: Peacebuilding with people”, Online publication, 1997.

Carl Dahlman and Gearoid O. Tuathail, “Broken Bosnia: the localized geopolitics of displacement and return in two Bosnian places”, Annals of Association of American Geographers, 95(3), 2005.

Charles Philpott, “Though the dog is dead, the pig must be killed : finishing with property restitution to Bosnia-Herzegovina's IDP and refugees”, Journal of refugee studies vol. 18, No. 1, Oxford University Press, 2005.

Charles Philpott, “From the Right to return to the return of rights: completing post-war property, restitution in Bosnia Herzegovina”, Oxford University Press, 2006.

International Crisis Group, „ The continuing challenge of refugee return in Bosnia and Herzegovina“, Balkans Report, č. 137, 2002.

Julia Demichelis, „NGOs and peacebuilding in Bosnias Ethnically Divided cities“, United States Institute of Peace, 1998.

Miloš Fňukal, Michal Šrubař, „Nucené migrace vyvolané rozpadem Jugoslávie a jejich dopad na migrační politiku vybraných evropských zemí“, Slavonic Historical Studies, č.33.

Simon Bagshaw, “Benchmarks or deutschmarks? Determining the criteria for the repatriation of refugees to Bosnia and Herzegovina”, 9 Int. l. J. Refugee L., 1997.

Phuong Catherine, "Freely to return": reversing ethnic cleansing in Bosnia-Herzegovina”, Journal of refugee studies vol.13, No. 2, 2000.

Richard Black, “Return and reconstruction in Bosnia: missing link or mistaken priority?”, SAIS Review vol. XXI., No.2, 2001.

United States Institute of Peace, „Dayton implementation: The return of Refugees“, Special Report 26, 1997.

Walpurga Englbrecht, “Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: Voluntary return in safety and dignity?”, Refugee Survey Quarterly, č. 3, 2004.

Internetové články

Ladislav Hladký, „Daytonská mírová smlouva a její uvedení do života“, Central European Political Studies Review, č. 2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=275

Marcel Stoessel, „The role of OSCE in Bosnia and Herzegovina“,The Graduate Institute of International Studies, Geneva 2001. http://www.stoessel.ch/bosnia/osce_bosnia_herzegovina.pdf

Srdjan Prtina, „Uprchlická otázka Bosny a Hercegoviny“, Central European Political Studies Review, č. 2-3, jaro-léto 2006, http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=278